

УДК 821(494)'06.09(092)
DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.5.11>

АМЕРИКАНОЦЕНТРИЗМ ОПОВІДІ В РОМАНАХ ЖОЕЛЯ ДІККЕРА

Світлана Михальчук

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри романської філології
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
проспект Волі, 13, м. Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-8817-6550
e-mail: mykhalchuk.claire1612@gmail.com

Анотація. У статті розглядається феномен американоцентризму у творчості швейцарського письменника Жоеля Діккера, зокрема в його романах «Правда про справу Гаррі Квеберта» і «Зникнення Стефані Мейлер».

Американоцентризм у літературі, а саме у творчості франкомовних авторів, можна розглядати як певну тенденцію до фокусування на американських темах, контекстах або образах у їхніх творах. Це явище можна пояснити кількома чинниками: культурною експансією США; літературними традиціями; біографічною зумовленістю оповіді; транснаціональним контекстом. Американізація сюжету, локалізація героїв на теренах США, використання англомовних запозичень є характерними для сучасних французьких і франкомовних авторів.

Ж. Діккер, попри своє європейське походження, часто використовує американські реалії, культурні контексти й локації як центральні елементи творів. Проаналізовано, як автор конструює оповідь, інтегруючи елементи американської культури, і те, як це впливає на сприйняття читачами його текстів. Також розглядається питання, використання Ж. Діккером американських декорацій і ментальності є спробою адаптації до глобалізованого книжкового ринку чи ж це справжнє захоплення Америкою та її культурою. Аналіз базується на текстуальних прикладах та інтерв'ю з автором.

Додатково розглядаються характерні риси, що відрізняють оповідь Ж. Діккера від інших авторів, які звертаються до американської тематики. Зокрема, увага приділяється його майстерності в побудові сюжетних ліній, створенні напруження й інтриги, а також використанні детективних елементів. Підкреслюється, як американоцентризм сприяє розвитку персонажів і загальній динаміці оповіді. Особливу увагу приділено аналізу персонажів, їхніх мотивацій і внутрішніх конфліктів, що часто відображають типово американські цінності і стереотипи.

Таким чином, стаття пропонує всебічне дослідження впливу американської культури на творчість Жоеля Діккера, а також вивчає, як його романи сприяють діалогу між європейською й американською літературними традиціями.

Ключові слова: американоцентризм, франкомовний роман, англіцизми, американізми, детектив.

THE AMERICAN CENTRISM OF NARRATIVES IN THE NOVELS OF JOEL DICKER

Svitlana Mykhalchuk

Candidate of Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Romance Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli Ave., 13, Lutsk, Ukraine,
orcid.org/0000-0001-8817-6550
e-mail: mykhalchuk.claire1612@gmail.com

Abstract. The article examines the phenomenon of American centrism in the work of the Swiss writer Joel Dicker, in particular in his novels “The Truth About Harry Quebert” and “The Disappearance of Stephanie Mailer”.

American centrism in literature, namely in the work of French-speaking authors, can be seen as a certain tendency to focus on American themes, contexts or images in their works. This phenomenon can be explained by

several factors: the cultural expansion of the USA; literary traditions; biographical conditioning of the story; transnational context. Americanization of the plot, localization of heroes on the territory of the United States, use of English borrowings are characteristic features of modern French and Francophone authors.

J. Dicker, despite his European origin, often uses American realities, cultural contexts and locations as the central elements of his works. It is analysed how the author constructs the story, integrating elements of American culture, and how this affects the readers' perception of his texts. The question is also considered whether J. Dicker's use of American scenery and mentality is an attempt to adapt to the globalized book market, or whether it is a real admiration for America and its culture. The analysis is based on textual examples and an interview with the author.

In addition, the article considers the characteristic features that distinguish J. Dicker's story from other authors who address American themes. In particular, attention is paid to his mastery in constructing storylines, creating tension and intrigue, as well as using detective elements. It is emphasized how American centrism contributes to the development of characters and the overall dynamics of the narrative. Special attention is paid to the analysis of the characters, their motivations and internal conflicts, which often reflect typically American values and stereotypes.

Thus, the article offers a comprehensive study of the influence of American culture on the work of Joel Dicker, and also examines how his novels contribute to the dialogue between European and American literary traditions.

Key words: *American centrism, French-language novel, Anglicisms, Americanisms, detective story.*

Жоель Діккер – швейцарський письменник, який здобув міжнародну славу завдяки своїм захопливим детективним романам, зокрема йдеться про такі твори, як «Правда про справу Гаррі Квеберта» («*La vérité sur l'affaire Harry Quebert*») і «Зникнення Стефані Мейлер» («*La Disparition de Stephanie Mailer*»). Незважаючи на своє європейське походження, Ж. Діккер у творчості активно використовує американське культурне й соціальне середовище. Це явище можна назвати «американоцентризм оповіді», що виявляється у виборі місць дії, персонажів, тем і наративних стилів.

Проблема полягає у визначенні причин і наслідків цього явища у творах Ж. Діккера. Чому швейцарський автор обирає американські локації та культурні коди для романів? Які літературні й соціальні фактори вплинули на формування його стилю? Як американоцентризм оповіді впливає на сприйняття творів Ж. Діккера в різних культурних контекстах?

Вивчення цієї проблеми має на меті не лише розкрити специфіку творчого методу Жоеля Діккера, а й зрозуміти ширші тенденції глобалізації літератури, де національні та культурні кордони стають усе менш визначальними. Важливо дослідити, як американоцентричні елементи сприяють або, навпаки, ускладнюють міжнародний успіх автора та які культурні наслідки це може мати для читачів з різних країн.

Дослідження творчості Ж. Діккера актуалізується в рамках дослідження англізації

та американізації французької мови, використання франкомовними авторами американських реалій і понять [5; 7; 8], тоді як комплексна наукова розвідка його творчості досі не відображена у вітчизняних і закордонних наукових колах.

Метою статті є дослідження феномена американоцентризму в романах Жоеля Діккера, визначення його впливу на творчий метод автора, а також на сприйняття його творів у різних культурних контекстах; розкриття, чому та як швейцарський письменник інтегрує американські реалії в романи, які наслідки це має для його літературного успіху та впливу на читачів.

Об'єктом дослідження є романи Жоеля Діккера, зокрема «Правда про справу Гаррі Квеберта» та «Зникнення Стефані Мейлер», а також їх сприйняття читачами та критиками в різних культурних контекстах. Предметом дослідження є американоцентризм як літературне явище у творчості Жоеля Діккера, зокрема його прояви у виборі місць дії, персонажів, сюжетних ліній і наративних стилів.

Американоцентризм у франкомовній літературі – це явище, яке виявляється через особливий інтерес до американської культури, історії та способу життя. Цей феномен можна простежити у творчості багатьох франкомовних авторів, які з різних причин звертаються до тем, пов'язаних зі Сполученими Штатами Америки. Варто розпочати з актуалізації поняття «американоцентризм оповіді». Що власне підпадає під визначення «амери-

каноцентризм»? Для обґрунтування цього терміна залучимо політологічну теорію, яка пропонує таку дефініцію: американоцентризм – геополітична концепція, у межах якої Сполучені Штати Америки розглядають форпостом людства, провідником сучасної культури, головним захисником громадянських свобод і демократичних цінностей. Різновид європоцентризму; ґрунтується на вірі в національну перевагу американців, винятковість американської нації та універсальність її історичних досягнень. Чільною є ідея месіанізму США, які оголошуються єдиною насправді вільною країною, центром тяжіння людства, досконалим утіленням загальнолюдського ідеалу, ставши невід’ємною частиною розвитку політичних і релігійних ідеологій у США, світогляду панівної американської еліти, масової громадянської свідомості [1].

Американоцентризм у літературі, а саме у творчості франкомовних авторів, можна розглядати як певну тенденцію до фокусування на американських темах, контекстах або образах у їхніх творах. Це явище можна пояснити кількома чинниками: *культурною експансією США; літературними традиціями; біографічною зумовленістю оповіді; транснаціональним контекстом.*

Культурний вплив і популярність США. США є однією з найбільш впливових країн світу з потужною культурною індустрією, яка впливає на світову культуру, включаючи літературу. Франкомовні автори можуть звертатися до американських тем, щоб залучити ширшу аудиторію та відобразити глобальні тенденції.

Літературні традиції. Американська література має значний вплив на світову літературну традицію, і багато франкомовних авторів можуть черпати натхнення з творів американських письменників. Це зумовлює використання певних стилістичних прийомів, жанрових особливостей і тематичних акцентів.

Біографічна зумовленість оповіді. Деякі франкомовні автори мають особистий досвід життя або роботи в США, що може вплинути на їхню творчість. Це може бути відображено в їхніх романах, де вони описують американські міста, культуру й соціальні проблеми.

Транснаціональний контекст. У сучасному світі все більше письменників працюють у транснаціональному контексті,

поєднуючи різні культурні елементи. Американоцентризм може бути одним із проявів цього явища, де автори інтегрують американські теми у твори, щоб відобразити глобальні взаємозв'язки.

Американізація сюжету, локалізація героїв на теренах США, використання англійських запозичень є характерними для сучасних французьких і франкомовних авторів.

Так, Гійом Мюссо та Марк Леві – два видатні сучасні франкомовні автори, чії твори користуються великою популярністю у всьому світі, активно використовують американські мотиви у творчості, що робить їхні романи особливо привабливими для широкої аудиторії.

Гійом Мюссо – один із найбільш популярних французьких авторів сучасності, відомий своїми захопливими сюжетами та здатністю інтригувати читача. Американські мотиви в його творчості можна знайти в кількох аспектах. Так, багато романів Г. Мюссо відбуваються в США або мають американські міста як ключові місця дії. Письменник часто звертається до американської культури, поп-культури й суспільних тем, що робить його твори більш близькими для міжнародної аудиторії. Він використовує американські реалії та стилі життя, щоб створити більш універсальний контекст для романів.

Г. Мюссо локалізує своїх героїв у Нью-Йорку, який стає часто стає форпостом розвитку багатьох сюжетних ліній. Це місто посідає особливе місце в житті й творчості письменника. З інформації, представленої на офіційному сайті Г. Мюссо, та його інтерв'ю дізнаємося, що автор черпає натхнення саме із цього мегаполісу [15].

З інтерв'ю Гійома Мюссо, розміщеному на сайті письменника, знаходимо інформацію, яка пояснює, чому автор обирає Нью-Йорк як сюжетне тло своїх романів:

Situer mes histoires aux États-Unis me permet d'abord de mettre une distance entre mon histoire et moi. Une distance qui m'offre une formidable liberté car elle m'éloigne de mon quotidien. Ensuite, le lieu d'un roman est important car, en posant le décor, il contribue à la crédibilité de l'histoire. New York est un lieu où on a l'impression que tout peut arriver : la plus belle des histoires d'amour comme le drame le plus atroce [15].

Марк Леві – ще один популярний франкомовний автор, відомий своїми романтичними творами. Американські мотиви в його творчості також відіграють значну роль. Так, події романів М. Леві часто відбуваються в США або мають американські міста як важливі місця дії. Наприклад, у романі «Між небом та землею», який екранізований у Голлівуді, головні події відбуваються в Сан-Франциско. М. Леві часто звертається до теми американської мрії, де герої стикаються з викликами й перешкодами на шляху до своїх цілей. Це може включати кар'єрні амбіції, особистісний розвиток і романтичні стосунки. Як і Г. Мюссо, М. Леві активно використовує американську культуру у творах. Його романи часто включають посилання на американську музику, кіно й літературу, що робить їх більш привабливими для міжнародної аудиторії.

Американізація оповіді характерна й для творчості Ж. Діккера. Так, у романах «Правда про справу Гаррі Квеберта» та «Зникнення Стефані Мейлер» письменник активно використовує американські мотиви й контексти, створюючи детективні сюжети, які відбуваються в США. Проаналізувавши одне з найбільших інтерв'ю автора, можемо стверджувати, що американізація романів Жоеля Діккера має автобіографічне підґрунтя.

З інтерв'ю Жоеля Діккера:

– *Your website says that you wrote “The Truth About the Harry Quebert Affair” because you wanted to try your hand at an “American novel.” Did you simply mean “set in America” or something else?*

– *I simply wanted to place a work of fiction in a New England setting, a place I know well. Very quickly I realized that I was so familiar with the US that I could allow myself to create an American town with American characters. Actually, this book helped me discover a part of myself: that I could surpass my origins and my writing language, and recreate a part of the United States in French [6].*

Так, письменник хотів локалізувати художній твір у Новій Англії, у місці, яке він добре знає. Він зрозумів, що настільки добре знайомий зі США, що може відтворити американське місто з американськими характеристиками. Ця книга допомогла йому відкрити частину себе, позаяк він зміг перевершити своє походження та свою мову письма й відтворити частину Сполучених Штатів французькою мовою.

– *What do you love most about this book, and what do you hope that your American readers will love about it?*

– *What I like best about the book is the New England atmosphere, which reminds me of my childhood summers. While writing it, I was consulting my own happy memories on a daily basis. For 25 years now, I've spent one or two months a year in North America. Because of this, I really feel that I know America from the inside. I hope that my American readers will also feel at home, and will grant me the privilege of being accepted as an author who writes about America without being American myself [6].*

Із цієї частини інтерв'ю розуміємо, що Ж. Діккеру надзвичайно імпонує атмосфера Нової Англії, яка асоціюється в нього з літом і дитинством. Упродовж 25 років письменник проводить один-два місяці в Північній Америці. Він переконаний, що розуміє Америку, і сподівається, що його американські читачі не відчують підміни й зможуть прийняти його як автора, який пише про Америку, навіть не будучи американцем.

Розглянемо ще кілька важливих аспектів інтерв'ю:

– *You are Swiss but your book is set in New England and the American dialogue is entirely convincing. Have you visited New Hampshire and are there any particular places there that you like? What do you like about them?*

– *I am from Geneva, Switzerland. It's a beautiful place but with natural barriers on three sides: the lake, and two mountain ranges. So when I was a kid, driving through those long stretches of trees really impressed me.*

I love the Massachusetts, New Hampshire, and Maine area. I've been going there every summer for 25 years, and I know the area like home. I spent a lot of time in the town of Stonington, Maine, in particular. I also like the town of Bar Harbor, Maine, and in my book, I modeled the town of Somerset on the layout of Bar Harbor [6].

В інтерв'ю Ж. Діккер стверджує, що він любить Массачусетс, Нью-Гемпшир і Мен, буває там кожного літа протягом 25 років, знає цей район, як дім. Зокрема, він провів багато часу в містечку Стонінгтон, штат Мен. Йому також подобається місто Бар-Гарбор, штат Мен, і в книзі він змодельював місто Сомерсет на основі планування Бар-Гарбора.

Отже, використання Ж. Діккером американських декорацій і ментальності є справжнім захопленням, а не спробою адаптації до глобалізованого книжкового ринку.

Американоцентризм оповіді романів Жоеля Діккера помітний у локалізації героїв його книг і вживанні низки англіцизмів і понять, які позначають американські реалії. Ж. Діккер конструює оповідь, інтегрує елементи американської культури, створює виключно американське тло оповіді, адже топонімічний простір його романів побудований виключно на англіцизмах (американізмах).

Герої його романів мають імена американського походження. Так, у романі «Зникнення Стефані Мейлер» персонажами є *Jesse Rosenberg, Meghan Padalin, Samuel Padalin, Stephanie Mailer, Derek Scott, Kirk Harvey*; у «Справі про зникнення Гаррі Квеберта» – *Deborak Cooper, Nola Kellergan, Marcus Goldman, Lydia Gloor, Benjamin Roth* [11; 12].

Топонімічний простір у романах Ж. Діккера представлений такими англіцизмами:

«Правда про справу Гаррі Квеберта»: *Newark, Central Park, Manhattan, Madison Square Garden, Broadway, New York, New Hampshire, Massachusetts, Goose Cove, Hilary Clinton, Barack Obama, McCain, Booker Prize, Le National Book Award, Boston Globe, Le New York Times* [12];

«Зникнення Стефані Мейлер»: *New York, Penfield, l'Orphea Chronicle, Blue Lagoon, Riverdale, New York Times, Los Angeles, New Yorker, Kodiak Grill, Bendham Road, Long Island* [11];

«Книга Балтиморів»: *New York, Baltimore, Maryland, Miami, Presidents' day, Veterans Day, Newark, Oak Park, Thanksgiving, Coconut Grove* [13].

Зазначимо, що англізація чи то пак американізація французької мови та поява так званої *franglais* є цікавим феноменом, який потребує постійних наукових розвідок, з огляду на те що цей процес є постійним і доволі динамічним. Так, у доповіді, оприлюдненій *Le Figaro*, Французька академія вказала на «інвазивну англізацію» (*envahissante anglicisation*) французької мови, яка може спричинити соціальний розрив і розкол між поколіннями. *Franglais* є частиною нашого повсякденного життя, від реклами до літератури [10].

У сучасній французькій літературі спостерігається цікава тенденція до інтеграції англійських запозичень, що відображає глобалізацію та вплив англійської мови на культуру й мову інших країн. Цей процес є частиною ширшого культурного феномена, який указує на взаємозалежність, що зростає, мов і культур у сучасному світі.

Останніми десятиріччями спостерігається процес американізації сюжетів романів франкомовних авторів. Автори, щоб підсилити локалізацію сюжету, запозичують англійські слова й вирази, які вони не перекладають, з огляду на те що або вони вже використовуються у французькій мові, або легко перекладаються читачем. Часто йдеться про написання романів з американським колоритом, коли запозичуються не самі поняття, а їх семантико-прагматичне значення. «*Centrale de la police, quelle est votre urgence?*» – так починається транскрипція телефонного дзвінка, зробленого свідком Деборою Купер до поліції в романі «Правда про справу Гаррі Квебера». Наведений вислів здається дивним французькою, але водночас знайомим. Ми справді це чули майже в усіх американських фільмах та епізодах поліцейських серіалів зі США: “*Nine-one-one, what's your emergency?*” [9].

Творчий метод Ж. Діккера вирізняється унікальним підходом до побудови сюжету, глибоким аналізом персонажів і ретельною роботою з текстом. Однією з характеристик його творчого методу є американізація оповіді, яка має особливості порівняно з іншими авторами, які звертаються до цієї тематики у своїх творах. Так, ідеться про локалізацію персонажів виключно в США, створення американського топонімічного простору без додавання європейського контексту.

Американоцентризм сприяє розвитку персонажів і загальній динаміці оповіді. Так, герої роману «Правда про справу Гаррі Квеберта» локалізуються в межах одного американського містечка Аврора з переплетінням різних часових ліній, що дає змогу зосередити увагу на розвитку цих персонажів, їхній еволюції. Саме атмосфера маленького американського містечка на узбережжі океану доповнює сюжетну лінію, допомагає у створенні напруження й інтриги, є елементом детективу: маленьке містечко є складовою частиною традиційного підходу для такого

типу романів – «убивця серед нас, будь-хто може виявитися кривавим головорізом». Персонажі романів Ж. Діккера, їхні мотивації та внутрішні конфлікти часто відображають американські цінності й стереотипи, характерні для прибережного містечка, на кшталт Аврори.

Жоель Діккер майстерно конструює творчу реальність і з роками набирає все більше популярності, підтримує реноме короля детективу XXI століття, сприяючи діалогу між європейською та американською літературними традиціями.

Отже, Жоель Діккер у романах майстерно використовує американську тематику, створюючи багатогарні, захопливі оповіді, що відображають складність і багатогранність американського життя. Його твори вирізняються детальним розробленням персонажів, інтригуючими сюжетними лініями

та глибоким зануренням у культурні й соціальні контексти США. Завдяки вмілому поєднанню детективних елементів з багатограним зображенням американської реальності, Ж. Діккер не лише привертає увагу читачів, а й пропонує їм глибше розуміння американського суспільства. Його підхід до створення романів робить значний внесок у сучасну літературу, водночас зберігаючи унікальність та оригінальність його авторського стилю. Таким чином, оповіді Жоеля Діккера стають вагомим внеском у літературний канон, що досліджує й відображає американську ідентичність і її численні аспекти.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в комплексному дослідженні індивідуального письменницького стилю й американоцентризму оповіді на прикладі таких романів, як «Справа Аляски» та «Книга Балтиморів».

ЛІТЕРАТУРА

1. Американоцентризм. URL: <https://v.gd/VY1Vvt> (дата звернення: 08.06.2024).
2. Діккер Ж. Зникнення Стефані Мейлер. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 784 с.
3. Діккер Ж. Книга Балтиморів. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 544 с.
4. Діккер Ж. Правда про справа Гаррі Квеберта. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 704 с.
5. Мусійчук С. Англїцизми у французькій мові та особливості їх перекладу. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2013. № 9 (1).
6. A Conversation with Joël Dicker. URL: <https://compulsivereader.com/2014/05/30/a-conversation-with-joel-dicker/> (дата звернення: 05.06.2024).
7. Bogaards P. On ne parle pas français: la langue française face à l'anglais. Bruxelles : De Boeck-Duculot, 2008.
8. Candel D., Humbley J. Les anglicismes: entre réalité linguistique et fait culturel. Paris : Editions Garnier, 2017. 91 p. URL: <http://tinyurl.com/ympu8349> (дата звернення: 11.06.2024).
9. Centrale de la police, quelle est votre urgence ? Le style américain du *best-seller* francophone contemporain. Open Edition Journals. URL: <https://journals.openedition.org/belphégor/3785> (дата звернення: 15.06.2024).
10. Ces anglicismes qui ont séduit nos plus grands écrivains. Le Figaro. URL: <http://surl.li/pzhnap> (дата звернення: 15.06.2024).
11. Dicker J. La Disparition de Stephanie Mailer. Éditions de Fallois, 2018. 640 p.
12. Dicker J. La Vérité sur l'affaire Harry Quebert. Éditions de Fallois. Éditions L'Âge d'Homme, 2012. 670 p.
13. Dicker J. Le Livre Des Baltimore. Éditions de Fallois, 2015. 480 p.
14. Frenglish. URL: <https://fr-academic.com/dic.nsf/frwiki/661735> (дата звернення: 12.06.2024).
15. Site officiel de Guillaume Musso. URL: <https://www.guillaumemusso.com/> (дата звернення: 02.10.2024).

REFERENCES

1. Amerikanocentrizm. Retrieved from: <https://v.gd/VY1Vvt> (data zvernennya: 08.06.2024).
2. Dikker, Zh. (2019). Zniknennya Stefani Mejler [The disappearance of Stephanie Mailer]. Vidavnictvo Starogo Leva. 784 s.
3. Dikker, Zh. (2019). Kniga Baltimoriv [The Baltimore Book]. Vidavnictvo Starogo Leva. 544 s.
4. Dikker, Zh. (2017). Pravda pro sprava Garri Kveberta [The truth about the Harry Quebert affair]. Vidavnictvo Starogo Leva. 704 s.
5. Musijchuk, S. (2013). Anglicizmi u francuzkij movi ta osoblivosti yih perekladu [Anglicisms in the French language and peculiarities of their translation]. Filologichni studiyi: Naukovij visnik Krivorizkogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. 9 (1).

6. A Conversation with Joël Dicker. Retrieved from: <https://compulsivereader.com/2014/05/30/a-conversation-with-joel-dicker/> (last accessed: 05.06.2024).
7. Bogaards, P. (2008). *On ne parle pas français: la langue française face à l'anglais*. Bruxelles : De Boeck-Duculot.
8. Candel, D., & Humbley, J. (2017). *Les anglicismes: entre réalité linguistique et fait culturel*. Paris: Editions Garnier, 91 p. Retrieved from: <http://tinyurl.com/ympu8349> (last accessed: 11.06.2024).
9. Centrale de la police, quelle est votre urgence ? : Le style américain du best-seller francophone contemporain. Open Edition Journals. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/belphegor/3785> (last accessed: 15.06.2024).
10. Ces anglicismes qui ont séduit nos plus grands écrivains. Le Figaro. Retrieved from: <http://surl.li/pzhnep> (last accessed: 15.06.2024).
11. Dicker J. (2018). *La Disparition de Stephanie Mailer*. ditions de Fallois. 640 p.
12. Dicker, J. (2012). *La Vérité sur l'affaire Harry Quebert*. ditions de Fallois / ditions L'âge d'Homme. 670 p.
13. Dicker, J. (2015). *Le Livre Des Baltimore*. ditions de Fallois. 480 p.
14. Frenglish. Retrieved from: <https://fr-academic.com/dic.nsf/frwiki/661735> (last accessed: 12.06.2024).
15. Site officiel de Guillaume Musso. Retrieved from: <https://www.guillaumemusso.com/> (last accessed: 02.10.2024).